

شبیه‌سازی
به رون سبزی

چکیده

مقاله حاضر، پژوهشی علمی و عملی درباره آموزش مباحث دستور به کمک روش شبیه‌سازی مبتنی بر نظریه‌های یادگیری است و در آن هر مقوله دستوری با مثال‌های عینی از خانواده انسان، منطبق می‌گردد. این تطبیق سبب می‌شود دانش آموز هنگام یادگیری دستور خود را در فضای خانواده‌ای به نام جمله مشاهده کند. خانواده جمله دقیقاً مانند خانواده خود او عمل می‌کند و در آن پدری به نام نهاد، مادری به نام گزاره و سه فرزند به نام‌های مفعول، متمم و مسند وجود دارد. ضمن این‌که مهمان‌هایی هم به نام وابسته‌ها با این خانواده معاشرت می‌کنند و... نمونه عملی و عینی شبیه‌سازی و نتایج مفید آن در این مقاله ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

نظریه‌های یادگیری، شبیه‌سازی، مقوله دستوری، گروه اسمی.

بیان مسئله

قضیه بغرنج و مهم در تدریس دستور زبان فارسی، آموزش و تفهیم جمله، اعضای جمله، هسته و وابسته (گروه‌های اسمی) و ویژگی و فاکتورهای تشخیص آن‌هاست. سال‌هاست که دبیران محترم در تدریس این مباحث و تفهیم آن‌ها به دانش‌آموزان با مشکل روبه‌رو بوده‌اند و شاید اغراق نباشد اگر بگوییم که پایه‌ای‌ترین و حساس‌ترین موضوعات زبان فارسی برای تدریس به دانش‌آموزان، جمله، و گروه‌های اسمی و نحوه تشخیص و کاربرد آن‌هاست.

لازم به ذکر است که اگر روزگاری حفظ کردن و تعریف کردن در این امر مهم چاره‌ساز بوده باشد، با جایگزین شدن دستور گشتاری به جای دستور سنتی، اکتفا به حفظ کردن و جواب‌های تشریحی نوعی آب در هاون کوبیدن محسوب می‌شود.

این جانب پس از مدت‌ها آزمون و خطا و... در زمینه یاددهی این درس، به تبع نیازی که احساس می‌شد، نهایتاً به شیوه‌ای مطلوب و رضایت‌بخش دست یافتم و آن، تدریس به کمک «شبیه‌سازی» است. این شیوه هم کلاس درس را از کلیشه‌ای بودن و انحصار درمی‌آورد و هم در دانش‌آموزان قدرت یاددهی و یادگیری ثابت و مداوم ایجاد می‌کند و تا حدود زیادی زمینه خلاقیت را هم فراهم می‌آورد. جای بسی خوشحالی است که با به‌کارگیری این روش، واهمه و ترس دانش‌آموزان از چگونه یاد گرفتن زبان فارسی برطرف می‌شود و دانش‌آموزان با اشراف و آگاهی کامل، داوطلبانه به جست‌وجوی اعضای جمله می‌پردازند و نه تنها مباحث برایشان عذاب‌آور و خسته‌کننده نیست بلکه فوق‌العاده سرگرم‌کننده و مطلوب است.

یکی از سرفصل‌های دستور زبان، جمله است که چند درس اساسی را به خود اختصاص می‌دهد. در این پژوهش جهت تبیین و تدریس مطلوب به شیوه زیر عمل می‌شود:

۱. کار ما شناسایی خانواده‌ای است به نام جمله؛ یعنی این خانواده شهرتشان جمله است. (مثل خانواده انسان، که هر کدام شهرت ویژه‌ای دارند)

شلیبه محمدی
کارشناس ارشد
زبان و ادب، دبیر
دبیرستان‌های
ایجرود زنجان

تطبيق، یکی
از نظریه‌های
ارزشمندی است
که بر پایه آن
برای هر مقوله یا
عنوان یاددهی،
همانند یا معادلی
محسوس در نظر
گرفته می‌شود

۲. این خانواده از یک پدر به نام نهاد و یک مادر به نام گزاره تشکیل شده است (به عبارتی، پدر خانواده، آقای نهاد و مادر خانواده، خانم گزاره است).
مثال: علی رفت.

۱-۲. پدر (نهاد) در جمله (خانواده) دو لقب یا عنوان می‌پذیرد: الف) یا حضور دائمی و همیشگی دارد که لقب شناسه، نهاد اجباری یا پیوسته می‌گیرد و همراه قلب مادر (گزاره) که فعل است و در آخر منزل می‌نشیند، می‌آید (دقیقاً مانند خانمی است که بعد از ازدواج، فامیلی همسرش را با خود یدک می‌کشد. گفتنی است که مادر این خانواده همیشه چهارچشمی مراقب قانونمند بودن خانواده و... است.

ب) یا در اول جمله (خانواده) شکل پدرسالارها را به خود می‌گیرد و در صدر منزل حضور دارد و اگر هم حضور نداشته باشد، هیچ‌یک از اعضای خانواده (به ویژه فرزندان) اجازه بازخواست او را ندارند و نمی‌توانند از او بپرسند که مثلاً چرا دیر آمدی؟ کجا بودی؟ و... در صورت حضور یا عدم حضور نهاد اختیاری یا جدا نظم و ترتیب خانواده توسط قلب مادر (فعل) و شناسه همراهش پابرجاست.

پس پدر، نهاد اختیاری و صاحب اختیار است در خانه حضور داشته باشد یا نه و اگر حاضر باشد، جایگاه او صدر مجلس است.
۳. خانواده جمله ما می‌تواند دو یا سه یا چهار عضو داشته باشد.

جمله دوجزئی

جمله سه‌جزئی

جمله چهارجزئی

۱-۳. جمله‌های دوجزئی: مانند خانواده‌هایی هستند که فرزند ندارند و تنها از یک پدر و مادر (فعل) تشکیل شده‌اند؛ به چنین خانواده‌هایی جمله دو جزئی می‌گوییم.

مانند: علی نهاد (پدر) + رفت فعل (قلب مادر)

۲-۳. جمله‌های سه‌جزئی: مانند خانواده‌های تک‌فرزند یا خانواده‌هایی هستند که تنها یک فرزندشان در خانه حضور دارد.

مثال اول: نهاد (پدر) + گزاره (مادر)

مفعول + فعل

علی رضا را دید

مثال دوم: نهاد (پدر) + گزاره (مادر)

متمم + فعل

علی به رضا گفت

مثال سوم: نهاد (پدر) + گزاره (مادر)

مسند + فعل

علی شجاع است

لازم به ذکر است همان‌گونه که مادر در خانواده فرزند به دنیا می‌آورد، مادر (گزاره) خانواده جمله هم سه فرزند به اسم‌های مفعول، متمم و مسند را به دنیا می‌آورد.

لازم است این نکته در ذهن دانش‌آموز باقی بماند که در ترکیب جمله، فرزندان را (مفعول، متمم و مسند) در قسمت گزاره جست‌وجو کند.

۳-۳. جمله‌های چهارجزئی: به خانواده‌هایی گفته می‌شود که تنها دو فرزند دارند یا دو فرزند آن‌ها فعلاً در خانه حضور دارد.

مثال اول: نهاد (پدر) + گزاره (مادر)

مفعول + متمم + فعل

علی رضا را به خانه رسانید

مثال دوم: نهاد (پدر) + گزاره (مادر)

مفعول + مسند + فعل

علی چراغ را خاموش گردانید

در توضیح و تفهیم این مثال‌ها اگر از روش شبیه‌سازی و جانشین‌سازی استفاده شود، در ذهن دانش‌آموزان بیشتر تأثیر می‌گذارد. در ضمن باید گفت که فرزند اول در خانواده‌های چهارجزئی همیشه مفعول است. به عبارت دیگر، اولین بچه مادر همیشه مفعول نامیده می‌شود.

۴. خصوصیت و طرز شناسایی فرزندان گزاره

۱-۴. همان‌طور که قبلاً ذکر شد، فرزند اول مادر همیشه مفعول، و مشخصه مفعول حرف نشانه «ا» است (و اگر «را» ذکر نشود، راه‌حل‌های دیگری برای تشخیص آن وجود دارد) اما فرزند اول اغلب همراه «را» در خانه ظاهر می‌شود یا لباس «را» را می‌پوشد.

۲-۴. فرزند دوم: فرزند دوم، متمم نام دارد و اغلب همراه حروف اضافه (به، با، از، در، برای، برو...) می‌آید.

۳-۴. فرزند سوم: فرزند سوم، مسند نام دارد و اغلب قبل از افعال ربطی (است، بود، شد، گشت، گردید، باشد و...) می‌آید.

تا این مرحله، کار ما شناسایی پدر، مادر و فرزندان جمله بود و ویژگی‌ها و فاکتورهای تشخیص اعضای خانواده را به طور مختصر بررسی کردیم. این مشخصه‌ها تا زمانی کاربرد دارد که این خانواده مهمان نداشته باشد؛ چون در صورت آمدن مهمان، ترتیب و نظم خانواده ما به هم می‌ریزد.

برای مثال، این خانواده تا این مرحله استاندارد و قانونمند است و هر کدام از فرزندان سر جای خود و در لباس و پوشش خود است. هیچ‌یک بی‌ادب نیستند و رعایت احترام و کوچک و بزرگ بودن را می‌فهمند اما مهارت در تشخیص خانواده جمله زمانی لازم است که برای این خانواده قانونمند، مهمان بیاید. در این صورت، بحث گروه‌های اسمی (هسته و وابسته) مطرح می‌شود.

۵. وابسته‌های گروه‌های اسمی در حکم مهمان، فامیل و بستگان هستند (دقیقاً همان‌طور که در یک خانواده فامیل و دوست و آشنا آمد و رفت دارند اغلب، بستگان و دوستان و آشنایان به

خانواده جمله سر می‌زنند. گاه این مهمان‌ها به اندازه‌ای پیچیده می‌شوند که حتی اعضای خانواده را با آن‌ها اشتباه می‌گیریم!

۱-۵. فامیل‌های خانواده جمله دو گروه‌اند:

۱. بستگان پیشین، ۲. بستگان پسین
البته بستگان دورتر با اسم‌های قید و بدل، شاخص و... در جمله ظاهر می‌شوند:

۲-۵. فامیل یا وابسته‌های پیشین: اقوامی هستند که پیش از اعضای اصلی (نهاد و فرزندان گزاره) در جمله قرار می‌گیرند و چون حضورشان در خانواده قبل از پدر و فرزندان است، وابسته‌های پیشین نام دارند. آن‌ها شش نوع‌اند. این شش فامیل پیشین به میل و اراده خود هر جای جمله (قبل از هسته‌های گروه‌های اسمی) قرار می‌گیرند.

۱. صفت اشاره: آن مرد آمد.

۲. صفت پرسشی: کدام مرد آمد؟

۳. صفت شمارشی: سه مرد آمدند، دومین مرد آمد.

۴. صفت تعجبی: چه مرد شجاعی!

۵. صفت مبهم: همه مردها آمدند.

۶. صفت عالی: شجاع‌ترین مرد آمد.

در مثال‌های ذکر شده، پیش از مرد که در همه جمله‌ها نقش پدر (نهاد) را برعهده دارد، وابسته‌های پیشین آمده‌اند. این مثال‌ها عمومیت دارند و می‌توان فامیل‌های پیشین را در کنار «مفعول، متمم و مسند» هم ذکر کرد.

۳-۵. فامیل یا وابسته‌های پسین: اقوامی هستند که بعد از اعضای هسته (با نشانه یا بدون نشانه) در جمله ذکر می‌شوند و چون بعد از هسته می‌آیند، به آن‌ها فامیل یا بستگان پسین می‌گوییم. مانند:

۱. صفت بیانی که خود پنج نوع است:

۱. ساده: خوب، بد < دختر خوب

۲. مفعولی: رفته، سوخته < غذای سوخته

۳. فاعلی: روان، رونده، روا < مرد دونده

۴. لیاقت: مصدر + ی < فیلم دیدنی

۵. نسبی: اسم + ی < زن ایرانی

۲. مضاف‌الیه: دفتر نسربین - کتاب علوم - دفتر مدرسه

۳. صفت شمارشی با م: نفر دوم، رتبه چهارم، نفر سوم

۴. نشانه جمع: ان، ها < درختان - درخت‌ها

۵. ی نکره: مردی - زنی

لازم به ذکر است که بند ۱، ۲، ۳ هنگامی که به مهمانی می‌آیند و در کنار هسته‌ها (اعضای خانواده) می‌نشینند، حتماً قبل از آن‌ها نشانه و نقش‌نمای مخصوص اضافه قرار می‌گیرد؛ هم‌چنان که در مثال‌های فوق نقش‌نمای اضافه مشاهده می‌شود. در واقع کل هسته و وابسته، گروه‌های اسمی و اعضای و فرعی جمله را با این شیوه شبیه‌سازی می‌توان به دانش‌آموزان آموزش

داد. برای نمونه حتی جمله‌های دومفعولی را می‌توان به این شیوه به آن‌ها آموخت.

نقاش دیوار را رنگ زد

نهاد قُل اول قُل دوم فعل

فرزندان دوقلو

یا در مورد قید که هر جای جمله می‌نشیند، به احترام دانش‌آموزان تفهیم کنیم که قید مهمان است و هر جای جمله می‌نشیند و چون این خانواده بسیار مهمان‌نوازند، به احترام مهمان کسی به قید ایراد نمی‌گیرد؛ حتی اگر کنار پدر و در صدر مجلس بنشیند. این را هم می‌دانیم که قید ممکن است هر جا بنشیند، اما جایگاه اصلی‌اش در قسمت گزاره است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر و آموزش دروس مربوط به آن را در اساس به کمک چهار الگوی تفکر استقرایی، تعامل و کنش متقابل، ارائه اطلاعات پیش‌سازمان‌دهنده تدریس کردم. این شیوه‌ها بازدهی خوبی هم داشتند اما این برایم کافی و جامع نبود. هم من و هم دانش‌آموزانم نوعی خلأ و کمبود را کاملاً احساس می‌کردیم. درنهایت، پس از اجرای الگوی شبیه‌سازی - که طی سال‌ها تدریس زبان فارسی در برابر مشکلات و احساس نیاز در کلاس رو نشان داد - نتیجه درخشان آن را دیدم. همان‌طور که گفته شد، در این روش مدل‌هایی مخصوص و عینی برای هر مقوله دستوری جایگزین می‌شود. شبیه‌سازی با خانواده انسان، آموزشی آسان‌تر و یادگیری درازمدت و بهتر را در مباحث دستور به‌همراه دارد.

پی‌نوشت

۱. راهنمای تدریس، نشر کتب درسی، مقدمه، ۱۳۸۰.

۲. روش تدریس بر مبنای شبیه‌سازی در جشنواره فعال تدریس اجرا شد و مورد تأیید هیئت داوران قرار گرفت. یکی از دانش‌آموزان نیز در تأیید آن به این جمله معروف اینشتین اشاره کرد.

منابع

۱. باطنی، محمدرضا؛ توصیف ساختمان دستور زبان فارسی، تهران، نشر امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۷۳.

۲. کوت، وی‌جی و نیوسون، مارک؛ دستور جهانی چامسکی، تهران، نشر راهنما، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۳. وحیدیان کامیار، تقی و عمرانی، غلامرضا؛ دستور زبان فارسی (۱)، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۹.

۴. ناتل خانلری، پرویز؛ دستور زبان فارسی، تهران، نشر توس، ۱۳۶۳.

۵. اکبری شلدرهای، فریدون، شیری، علی‌اکبر و عمرانی، غلامرضا؛ راهنمای تدریس، تهران، نشر کتب درسی، ۱۳۸۰.

۶. کتاب زبان فارسی، دوره آموزش متوسطه، ۱۳۸۸.